

Kachlová kamna z období 15.–16. století

Dva příklady mezioborové spolupráce

Vojtěch Pařík – Anežka Paříková

Abstrakt: Článek je ve své první části zaměřen na prezentaci technologických zkušeností a přínos experimentální archeologie. Autor této části není archeolog, ale akademický sochař a restaurátor, držitel povolení Ministerstva kultury ČR k restaurování památek v kameni, štuku a keramice. Základem, na němž staví konkrétní objev zaniklé středověké technologie výroby kachlů s prořezávanou čelní stěnou, je 35 let zkušeností plynoucích z restaurování kachlových kamen, z ověřování technických a konstrukčních principů stavby kachlových kamen ve vztahu k výhřevnosti a spotřebě paliva a konkrétní zkušenosti se stavbou a topným režimem výpalových pecí na keramiku při topení dřevem. Druhá část článku se zabývá ikonografickým rozбором kachle, který je pozoruhodný nejen z hlediska technologického, ale též z hlediska své výpovědní hodnoty. Obě části dohromady upozorňují na skutečnost, že vedle sebe existovala, jako v architektuře staveb, linie vysoce profesionální i linie lidová. Kamna jsou architekturou v menším měřítku.

Klíčová slova: Kachle s prořezávanou čelní stěnou – výroba kachlů – mezioborová spolupráce – architekt, rezbář, hrnčář – jižní Čechy.

Tile Stoves from the 15th–16th Centuries: Two Examples of Interdisciplinary Collaboration

Abstract: The first part of the article focuses on the presentation of the technological experience and contribution of experimental archaeology. Its author is not an archaeologist but an academic sculptor and restorer, licensed by the Ministry of Culture to restore stone, stucco and ceramic artworks. He approaches the concrete discovery of a medieval technology of the manufacture of tiles with incised faces with 35 years of experience restoring tile stoves and verifying their technical and construction principles in relation to their capacity and fuel consumption, as well as with concrete experience with the construction and heating regime of wood-burning kilns for firing ceramics. The second part of the article explores the iconographic analysis of a tile remarkable both in terms of technology and style. Both parts point out that as in architecture, so in pottery there existed a highly professional approach alongside an amateur one. Stoves could be termed minor architecture.

Key words: Tiles with incised faces – tile production – interdisciplinary collaboration – architect, carver, potter – South Bohemia.

Středověké kachle a z nich postavená kamna nás i dnes udivují svou technologickou vyspělostí. Při tenkosti střepe a velikosti vyhřívací plochy stačila pouhá otep chraští, aby se teplo brzy po zažehnutí ohně projevilo v místnosti. Tato skutečnost byla autorem ověřena při realizaci sedmi kamen různých konstrukcí, která během třiceti let postavil a prakticky provozoval v chladných podmínkách Šumavy ve svém atelieru.

Hospodárnost zajišťovalo pomalé hoření. Kamna nebyla rourou napojena na komín a nevysávala vzduch z místnosti popelníkovými dvířky jako dnes, neboť v takovém případě by z nich teplý vzduch unikal, na jeho místo by pronikl studený a došlo by k ochlazení. Kouř pomalu stoupal širokým průlezným komínem, aby se vydal ze svého tepla nejprve ve spalovací komoře (soklová

část kamen) a poté v kouřové komoře (nástavec), kde po dosažení jejího vrcholu klesal zpět dolů a podobně jako z pece na chleba odcházel z kamen vrchní částí příkladacího otvoru, který byl na dně komína. Topič tak obsluhoval kamna z chodby a vlastně stál uvnitř komína. Průlezné komíny obstarávaly odvod kouře svým středem a současně po jejich stěnách klesal dolů studený, ale čerstvý vzduch, potřebný k hoření. Šlo o vynikající řešení, neboť kamna, která jsou obsluhována z místnosti, která má být vytápěna, odsávají již ohřátý vzduch. Tento princip cirkulace dnes využívají moderní plynové turbo kotle.

Pozdější vývoj kachlovým kamnům naopak na jejich funkčnosti ubíral.

I.

Gotická kachlová kamna složená z kachlů s prořezávanou čelní stěnou jsou příkladem spojení vrcholně estetických a maximálně funkčních kvalit. Jak již bylo zmíněno, je pozoruhodné, že kamna tohoto typu, podobně jako starší kamna z kachlů nádobkových, byla na absolutním vrcholu i z hlediska konstrukčního. Již nikdy později žádná kamna nepřekonalala jejich výhřevnost.

Vyhřevnost kamen se odvozuje od velikosti povrchu, který předává teplo zevnitř do místnosti. Gotické kachle s prořezávanou čelní stěnou měly největší povrch díky hlubokému konkávnímu tvaru, který byl přemostěn ještě jemnou mřížovinou kružeb připomínajících katedrální okna. Tato mřížovina neměla jen dekorativní funkci, ale pomáhala podobně jako žebra u radiátoru ohřívat kolem proudící vzduch vyhřívané místnosti. Trojnásobně větší povrch oproti komorovým kachlům s plnou ČVS a tenkost střepe zajišťovaly maximální účinnost a hospodárnost. Nebyly potřeba žádné vnitřní tahy, stačila spalovací a kouřová komora a teplo ohně se rychle dostalo do místnosti. Masivní vnitřní vyzdívka zase měla schopnost dobře akumulovat.



Obr. 1. Ideální rekonstrukce kamen z předhusitského období složených výhradně z prořezávaných kachlů. Rekonstrukce vznikla na základě nálezů ze Sezimova Ústí při výzkumu vedeném M. Richterem. Umístěno v Husitském muzeu Tábor, expozice muzea Bechyňská (tzv. Kotnovská) brána, autoři Z. Hazlbauer, P. Chotěbor, V. Pařík, rok vzniku 1988. Foto V. Pařík. Abb. 1. Idealrekonstruktion eines ausschließlich aus durchbrochenen Kacheln zusammengesetzten Ofens aus vorhussitischer Zeit. Die Rekonstruktion entstand aufgrund der Funde aus Sezimovo Ústí während der Grabung unter der Leitung von M. Richter. Standort: Hussitenmuseum Tabor, Exposition des Museums im Bechyně-Tor (sog. Kotnov-Tor), Autoren: Z. Hazelbauer, P. Chotěbor, V. Pařík, Entstehungsjahr: 1988. Foto V. Pařík.



Obr. 2. Rekonstrukce gotického kachle s prořezávanou čelní stěnou – postupné prořezávání čelní stěny po sejmutí kadlubu. Foto V. Pařík.

Abb. 2. Rekonstruktion einer gotischen Kachel mit durchbrochenem Blatt – stufenweises Ausschneiden des Blattes nach Herausnahme der Form. Foto V. Pařík.



Obr. 3. Rekonstrukce gotického kachle s prořezávanou čelní stěnou – hotový kachel a kadlub, v pozadí kachle připravené k vložení do pece. Foto V. Pařík.

Abb. 3. Rekonstruktion einer gotischen Kachel mit durchbrochenem Blatt – fertige Kachel und Form, im Hintergrund eine brennfertige Kachel. Foto V. Pařík.

Gotická kachlová kamna složená z kachlů s prořezávanou čelní stěnou demonstrují mimořádné schopnosti a dovednosti umělců a řemeslníků předhusitského období, které byly po dobu následujících staletí zapomenuty. Až vykopávky Miroslava Richtera v letech 1978 a 1986 přinesly i nález kompletního souboru kachlů v jedné ze zaniklých středověkých hrnčířských dílen v řemeslnickém předměstí Sezimova Ústí, která byla zapálena a zničena v roce 1420. Tento hromadný nález umožnil provést podrobný výzkum technologie výroby kachlů tohoto typu. Zdeněk Hazlbauer a Petr Chotěbor vypracovali detailní projekt (1988), který určoval zevní úpravu, tvar komor a rozměrové vlastnosti kachlových kopií, které bylo nutno vytvořit. Celkem se jednalo o 139 jedinců v devíti různých typologických variantách (Hazlbauer–Chotěbor 1990).

Po rok trvajícím studiu technologických stop na originálních kachlích a provádění různých experimentů byl nalezen optimální výrobní postup a vytvořena funkční rekonstrukce gotických kachlových kamen složených výhradně z kachlů s prořezávanou čelní stěnou (Pařík–Hazlbauer 1991). Tato kamna jsou nyní umístěna v expozici Husitského muzea v Bechyňské bráně v Táboře (obr. 1). Vzhledem ke skutečnosti, že nově vytvořené kachle byly ve výsledku na pohled zcela identické s nalezenými, a to včetně všech nedokonalostí originálu, způsobených komplikovaným výrobním postupem, je zřejmé, že se podařilo objevit, prakticky vyzkoušet a do nejmenších detailů prožít technologické finesy zaniklé technologie (obr. 2–5).

Gotické kachle s prořezávanou čelní stěnou jsou tak jemnou a konstrukčně náročnou tvůrčí činností, že právě při práci na jejich replikách bylo nutno krok za krokem projít stejnými postupy, které aplikovali středověcí mistři. Prakticky bylo vyzkoušeno, že jakákoliv změna technologického postupu znamená destrukci díla. Komplikovanost výrobního postupu začala získávat jasný rámeček v okamžiku, kdy byla odhalena skutečnost, že se na vytvoření těchto kamen nepodílel pouze jeden autor, ale šlo o ukázkou příkladné mezioborové spolupráce mezi třemi subjekty: architektem, sochařem a hrnčířem.

Kamna jsou architekturou. Jedná se o pečlivě komponovaný trojrozměrný kompoziční celek, který zachovává všechny základní principy členění aplikované u monumentální architektury. Proto



Obr. 4. Rekonstrukce gotického kachle s prořezávanou čelní stěnou – kachle s plaménkovou kružbou po prořezání. Foto V. Pařík.

Abb. 4. Rekonstruktion einer gotischen Kachel mit durchbrochenem Blatt – Kachel mit Flammenmaßwerk nach dem Herausschneiden. Foto V. Pařík.



Obr. 5. Rekonstrukce gotického kachle s prořezávanou čelní stěnou – stavba kamen – dna nádobkových kachlů jsou vystavena přímému ohni. Foto V. Pařík.

Abb. 5. Rekonstruktion einer gotischen Kachel mit durchbrochenem Blatt – Ofenaufbau – die Böden der Napfkacheln sind dem direkten Feuer ausgesetzt. Foto V. Pařík.

první krok musel učinit architekt, tehdy mistr kamenické hutě, který kamna určená do významného interiéru vytvořil kresebně do všech detailů, protože jedině on je byl schopen pro konkrétní interiérový projekt vyprojektovat. Jedině špičkový architekt dokázal konstruovat rozmanité kružby a zvažovat vhodné proporce různých formátů kachlů. Celá stavba byla prostoupena napětím překonání tíže hmoty. Tento postup byl autorem experimentálně ověřen, neboť i on jako tvůrčí umělec (sochař) mohl úspěšně pracovat jen díky výkresu architekta (Petr Chotěbor), který dostal k dispozici. Takto složitá kamna jsou obdobou katedrál a není možno je vybudovat jinak, než po vytvoření přesného konstrukčního záměru.

Fyzická přítomnost architekta na místě stavby kamen není nutná, stavbu by však vůbec nebylo možno zahájit bez jeho kresby. Mistr formátu architekta nikdy nemusel řemeslnické předměti Sezimova Ústí navštívit, ale dostala se tam jeho kresba. Podobné kresby, které mohly stát na počátku projektování kachlových kamen, se nacházejí ve sbírkách světových muzeí. Pouze lidová architektura byla vytvářena bez projektu, ale každá komplikovanější stavba vždy musela začínat projektem.

Druhým, již provádějícím autorem byl sochař-řezbář, mistr krásných madon, který dokázal zvětšit kresbu tak, aby jí vytvořené formy byly dokonce o celou jednu třetinu větší než výsledné vypálené kachle. Jeho kružby negativně vyřezané do dřevěných desek byly nejcennějším majetkem hrnčáře, který za ně musel dobře zaplatit a po prvním otisku do hliněného plátu je pečlivě uschoval na suché půdě, neboť šlo o nesmírně cenný kapitál.

Hrnčář, třetí v řadě tvůrců, provedl „zázrak“ zmenšování o jednu třetinu tím, že z prvního vypáleného pozitivního otisku zaformoval další hliněný plát, který se stal teprve tou skutečnou formou, do níž bylo možno po vypálení na nízkou teplotu formovat konečné originály. K těm byly ještě ve formě přimodelovány na kruhu vytočené kónické komory a teprve pak byla opatrně sejmuta forma. Následné vyřezávání kružeb ostrým nožem pak byla velmi náročná práce, kterou mohl mistr svěřit jen pracovníkům s velkým citem a zkušeností.

Je jisté, že konečnou stavbu kamen provedl mistr hrnčář osobně, protože jedině on měl přesnou představu o tom, kam budou jednotlivé kachle, kterým věnoval takovou péči, umístěny. Jednalo

se až o sedm různě velkých jedinců a dva typy rohových kachlů. Kamna ve své formě kopírovala architekturu a byla ve své vrcholné podobě jakousi katedrálou vybudovanou v interiéru.

Popsaná technologická linie je základní profesionální tvůrčí směr. Samotný hrnčič by bez účasti architekta – mistra kamenické hutě – a sochaře-řezbáře nemohl odvést tak vrcholné dílo. Hrnčiči samozřejmě neměli vždy čas a peníze na to zapojit do své práce mistry dalších profesí, a proto mnohdy hledali možnosti, jak si s prací poradit sami. Podobně jako v architektuře souběžně nacházíme díla vrcholné profesionální úrovně i díla architektury lidové, můžeme se setkat s doklady pokusů hrnčičů, jak napodobit tato technologicky náročná kamna vlastními silami.

Vynikající ukázkou poněkud „lidovějšího“ přístupu, kdy nad dokonalostí formy převažuje hledisko obsahové, jsou fragmenty glazovaných i neglazovaných keramických kachlů s ústředním motivem českého královského lva z období kolem poloviny 16. století nalezené na tvrzi Drslavice nedaleko Prachatic. Střepty byly bez zákresů uloženy u majitele tvrze (obr. 6).

Provedením počítačového modelu kachle se podařilo zrekonstruovat celý obraz: kráčeující lev na kolčím štítu pozdně gotické formy je obklopen jemnými, již renesančními rozvilinami a umístěn v kruhu, který je podložen probíhající dubovou ostrví zakončenou dvěma žaludy. Zajímavé je, že kolčí štít je obráceně orientován, heraldicky správně by tarč (otvor pro založení dřevce) měl být na heraldicky pravé straně (tj. z pozice štítonoše) a též lev by měl hledět heraldicky napravo (obr. 7). Kachel neobvyklého, obdélného tvaru ČVS je v podstatě proveden klasickou technologií výroby gotických kachlů založenou na spolupráci řezbáře a hrnčiče, což byl v té době obvyklý způsob tvorby keramických kachlů. V tomto případě jsou tedy autoři dva.

Prvním byl autor reliéfu lva na kolčím štítě umístěného na kruhovém podkladu, vynikající sochař-řezbář, který tvořil plastiku v negativu řezáním. Mistrovi uvyklému negativnímu způsobu modelace byla podkladem dobová grafická předloha. To také vysvětluje, proč je lev stranově obrácen. Tato chyba mohla být patrná vlastně až po dokončení díla při otištění do hlíny a nebyla vnímána jako zásadní. Druhým autorem tohoto konkrétního kachle byl místní hrnčič, který na hrnčičském kruhu vytvářel veškeré potřebné keramické zboží. Splnit objednávku na kamna do drslavické tvrze mohl jedině tak, že použil vypálený hliněný pozitiv českého lva, otiskl ho do středu uhlazeného plátu hlíny, opatrně vyjmul a pak, podobně jako řezbář v negativu, vyřezal drátěným očkem ostrev se žaludy probíhající pod štítem. Modelace obou těchto částí reliéfu je tak diametrálně jiná, že není možno, aby ji provedl jeden člověk, navíc je obrovský rozdíl ve vzdělání sochaře figuralisty a hrnčiče-mistra kruhaře. Je to otázka tzv. sochařského rukopisu, který je, podobně jako otisk prstu, u každého výtvarníka jiný.

Kachlovou formu takto vytvořenou dal vypálit do keramické pece na nižší teplotu, aby dobře sála. Těchto forem si udělal hned několik, jak dokazuje nález části kachle s kusem orámování.



Obr. 6. Goticko-renesanční kachel s motivem lva – nalezené fragmenty kachlů. Foto A. Paříková.

Abb. 6. Gotisch-renaissancezeitliche Kachel mit dem Motiv eines Löwen – gefundene Kachefragmente. Foto A. Paříková.



Obr. 7. Goticko-renesanční kachel s motivem lva – počítačový model kachle s heraldicky chybnou orientací. A. Paříková.

Abb. 7. Gotisch-rennaissancezeitliche Kachel mit dem Motiv eines Löwen – Computermodell einer Kachel mit heraldisch falscher Orientierung. A. Paříková.



Obr. 8. Goticko-renesanční kachel s motivem lva – rohový komorový kachel sestavený z nalezených fragmentů. Foto A. Paříková.

Abb. 8. Gotisch-rennaissancezeitliche Kachel mit dem Motiv eines Löwen – aus Fundfragmenten zusammengesetzte Blatt-Eckkachel. Foto A. Paříková.

kera s hnědým topůrkem, ležící šikmo, hlavou vzhůru doleva; napříč přes ni leží ostrev se dvěma žaludy. Znak je poprvé doložen na městských pečetích ze 16. století, jejichž nezřetelnost patrně způsobila i chybnou interpretaci této figury. Vyskytují se varianty ostrve se dvěma jahůdkami, bobulemi či v současné době používaný motiv hořícího břevna. Nález drslavického kachle však dokazuje, že správný výklad figury je dubová ostrev.

Spojení českého lva, znaku královské moci, s heraldickým symbolem Záblatí na artefaktu umístěném na drslavické tvrzi jistě nebylo náhodné. V Záblatí se nacházely významné zlaté doly a 16. století bylo obdobím jejich největšího rozmachu. Panovníci si k dobývání nerostů osobovali zvláštní právo, tzv. horní regál. Ve významném zákoníku *Ius regale montanorum* z roku 1300 je stanoveno, že hory jsou zbožím královské komory a králi českému zůstaly od počátku světa vyhrazeny božskou prozřetelností. V roce 1534 uzavřel Ferdinand I. se stavy Smlouvu o kovy, v níž si vyhradil horní regál k vyšším kovům, zejména zlatu a stříbru, předkupní právo ke zlatu a stříbru a právo razit mince. Z desátku, který se měl ze všech hor odvádět, měla náležet polovice králi a polovice pánu, na jehož pozemcích se kovy těžily.

Roku 1548 Drslavice koupil Zikmund Robmháp ze Suché pro Rožmberky a roku 1550 pod ně přešlo Husské panství, k němuž Záblatí náleželo. Vilém z Rožmberka (1535–1592) se ujímá

Formu tohoto kachle vylepšil vyříznutím rámovací lišty, opět očkem kolem celé formy. Do těchto vypálených forem pak prsty vlačoval pláty hlíny, k nim ihned přilepoval kachlové komory vytočené na kruhu a vytvarované do obdélníkového formátu kachle.

Technologicky je zajímavé, že kachel je jednoznačně podélný (obdélná ČVS je orientována na šířku). Zdůrazňuje to i ostrev, která probíhá z jednoho kachle do následujícího, což naznačuje, že kachle byly řazeny vedle sebe. Komora kachle je přimodelována na ČVS tak, aby při osazení byl reliéf položen šikmo směrem do středu kamen. To znamená, že se jedná o část přechodové (korunní) římsy, která řeší zúžení stavby ve vrcholu spalovací komory (nástavce). Na tuto římsu se umísťovaly heraldické symboly (obr. 8).

II.

Drslavický kachel je ovšem pozoruhodný nejen z hlediska technologického, ale především z hlediska ikonografického. Korunovaný dvouocasý lev ve štítě je erbovním znamením českého státu. Dubová ostrev zakončená dvěma žaludy se ukázala být heraldickou figurou z původní varianty znaku nedaleké obce Záblatí, který tvoří na zlatém štítě stříbrná se-

Drslavic roku 1552, do té doby rožmberské majetky spravují poručníci Albrecht z Gutštejna, Jeroným Šlik a Oldřich Holický. Albrecht z Gutštejna byl v letech 1534–1542 nejvyšším mincmistrem Království českého, který vykonával královská práva nad horními městy.

Je tedy velice pravděpodobné, že vytěžené zlato ze Záblatí bylo odváženo na Drslavice, které byly nejbližším opevněným místem a sídlem rožmberských úředníků. Nepřímo to potvrzuje i dosud tradovaná legenda o zlatém kočáře na Drslavicích, která spíše než kočár ze zlata může znamenat vůz naložený zlatem, tedy zlato, které tam bylo přiváženo ze Záblatí.

Pozoruhodná je v této souvislosti i událost z roku 1550, popisovaná v díle Václava Březana *Životy posledních Rožmberků* z roku 1610 takto: „Byl toho času na Drslavicích písařem při důchodech a pivovaře Jan Plosek, jinak z Ploskovic. Ten svývolně odtud, neučiniv počtu, s nějakou sumou peněz vyvázl. Po němž, nelitovavše nákladu, páni poručníci spěch způsobili a doptavše se, jeho v Salcpurku vsaditi dali. A při biskupovi snažně, i krále potřebavše, jednali, aby z toho práva do Čech propuštěn a vydán byl. I nemohli toho rady, poněvadž v zjevné nevěře a krádeži postižen, bez umenšení jurisdikcí a práva jejich, aby odtud vyzdvižen byl, uznati. Tu zanechán a konec svůj vzal.“ (Březan 1985, 55–56).

Jan Plosek ze Salcpurku tedy vydán nebyl, aby nebyla porušena suverenita tamního soudu. Je však zřejmé, že musel zpronevřit značně velkou sumu, možná i z peněz, které měly být odváděny králi, když byla vynaložena taková námaha na jeho dopadení a potrestání.

Datujeme-li tedy nalezený kachel do doby kolem roku 1550, jak nasvědčuje jeho přechodová goticko-renesanční forma, můžeme též dešifrovat jeho poselství. Kachel z kamen, která stála na drslavické tvrzi, nám sděluje tuto zprávu: „Královské zlaté doly v Záblatí od této chvíle patří k Drslavicům.“

Závěr

Gotická kachlová kamna složená z kachlů s prořezávanou čelní stěnou zrekonstruovaná na základě nálezů v Sezimově Ústí jsou příkladem spojení vrcholně estetických a maximálně funkčních kvalit. Na jejich vytvoření se nepodílel pouze jeden autor, ale šlo o ukázkou příkladné mezioborové spolupráce mezi třemi subjekty: architektem, sochařem a hrnčířem. Vedle této technologické linie, která představuje základní profesionální tvůrčí směr, se můžeme setkat i s doklady pokusů hrnčířů, jak napodobit tato technologicky náročná kamna vlastními silami. Vynikající ukázkou takového „lidovějšího“ přístupu, kdy nad dokonalostí formy převažuje hledisko obsahové, jsou fragmenty glazovaných i neglazovaných keramických kachlů s ústředním motivem českého královského lva z období kolem poloviny 16. století nalezené na tvrzi Drslavice nedaleko Prachatic, které jsou pozoruhodné nejen z hlediska technologického, ale též ikonografického.

Literatura a prameny

BŘEZAN, V., 1985: *Životy posledních Rožmberků I*. Praha.

BUBEN, M., 1986: Heraldika. Praha.

FRANZ, R., 1981: *Der Kachelofen*. Graz.

HAZLBAUER, Z.–CHOTĚBOR, P., 1990: Stavební rekonstrukce dvojích vrcholně gotických kamen ze Sezimova Ústí, AH 15, 361–383.

HEROUT, J., 1981: *Staletí kolem nás*. Praha.

- MAREŠ, F.–SEDLÁČEK, J., 1913: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. Praha.
- NECHVÁTAL, V.–KAŠIČKA, J., 1990: Tvrze na Prachaticku. Prachatice.
- OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, 1893: Ottův slovník naučný. Praha.
- PAŘÍK, V.–HAZLBAUER, Z., 1991: Technologie výroby gotických kachlů s prořezávanou čelní stěnou, AH 16, 293–304.
- PAVLÍK, Č.–VITANOVSKÝ, M., 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- POCHE, E. A KOL., 1977: Umělecké památky Čech. Praha.
- SEDLÁČEK, A., 1998: Místopisný slovník historický Království Českého. Praha.
- STARÝ, V., 1987: Záblatí 1337–1987. Záblatí.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein Kachelofen aus dem 15.–16. Jahrhundert zwei Beispiele für eine fachübergreifende Zusammenarbeit

Mittelalterliche Kacheln und die aus ihnen gebauten Öfen versetzen uns auch heute noch durch ihre technologische Ausgereiftheit und maximale Wirtschaftlichkeit, die festgestellte Scherbandünne, Größe der Heizfläche und der langsamen Verbrennungsgeschwindigkeit in Erstaunen. Die spätere Entwicklung von Kachelöfen war bezüglich ihrer Funktionalität hingegen rückläufig.

Der von dem akademischen Bildhauer Vojtěch Pařík aufgrund von Funden in Sezimovo Ústí rekonstruierte und aus Kacheln mit durchbrochenen Blättern bestehende gotische Kachelofen ist ein Beispiel für die Verbindung zwischen höchster Ästhetik und maximalen funktionellen Qualitäten. An seiner Schaffung war nicht allein ein Schöpfer beteiligt, sondern es handelte sich dabei um das Musterbeispiel einer fachübergreifenden Zusammenarbeit von drei Experten: einem Architekten, einem Bildhauer und einem Töpfer.

Der erste Schritt gebührte dem Architekten, der den Ofen in allen Details am Reißbrett aufzeichnete. Der zweite – bereits ausführende Autor – war der Bildhauer-Holzschnitzer, der die Zeichnung so zu vergrößern wusste, dass die von ihm geschaffenen Formen um ein ganzes Drittel größer waren, als die letztendlich gebrannten Kacheln. Der Töpfer – der dritte in der Reihe der Künstler – erreichte dadurch eine Verkleinerung um ein Drittel, dass er aus dem ersten gebrannten positiven Abdruck eine weitere Tonplatte formte, die danach erst zur wirklichen Form wurde, in welcher es nach dem Brennen bei niedriger Temperatur möglich war, schließlich die Originale zu formen. Zu diesen wurden noch in der Form auf der Töpferscheibe gedrehte konische Töpfe hinzumodelliert, und dann erst wurde die Form vorsichtig herausgenommen. Im Anschluss daran wurden von dem Töpfer Maßwerke ausgeschnitten.

Neben dieser technologischen Linie, welche die grundsätzliche Schaffensrichtung darstellte, begegnen wir auch Belegen für Versuche der Töpfer, wie dieser technologisch anspruchsvolle Ofen aus eigenen Kräften nachgebildet werden kann. Eine herausragende Probe eines solchen „volkstümlicheren“ Ansatzes, bei dem inhaltliche Gesichtspunkte über die Vollkommenheit der Form dominieren, sind Fragmente glasierter und unglasierter Keramikkacheln mit dem zentralen Motiv des böhmischen Königslöwen aus der Zeit um Mitte des 16. Jahrhunderts, wie sie auf der Festung Drslavice in der Nähe von Prachatice gefunden wurden und die mit der auf einer Zusammenarbeit

zwischen Holzschnitzer und Töpfer basierenden klassischen Technologie für die Herstellung gotischer Kacheln geschaffen wurden. Autor des Reliefs mit dem Löwen auf einem Stechschild auf kreisförmigem Untergrund war ein ausgezeichnete Bildhauer-Holzschnitzer, der eine Plastik in Negativschnitzerei schuf, der zweite Autor war ein Töpfer, der die gebrannte tönerner Positivform des böhmischen Löwen benutzte, sie in der Mitte einer geglätteten Tonplatte eindrückte, vorsichtig herausnahm und dann, ähnlich wie der Holzschnitzer im Negativ, einen unter dem Schild verlaufenden Baumstamm mit Aststummeln und Eicheln mit einer Drahtöse herausschnitt.

Die Kachel aus Drslavice ist allerdings nicht nur aus technologischer Sicht bemerkenswert, sondern vor allem aus ikonographischer. Wenn wir die gefundene Kachel in die Zeit um 1550 datieren, wie ihre renaissancezeitlich-gotische Übergangsform andeutet, kann ihre Botschaft entschlüsselt werden. Die Kachel aus dem Ofen, der in der Festung von Drslavice stand, teilt uns folgende Nachricht mit: *„Die königlichen Goldminen in Záblatí gehören von diesem Moment an zu Drslavice.“*